

Şahlar İbadzadə*

AVROPA İTTİFAQI HÜQUQU VƏ ONA ÜZV OLAN DÖVLƏTLƏRİN HÜQUQ SİSTEMLƏRİNİN QARŞILIQLI FƏALİYYƏTİ ASPEKTİ

Annotasiya

Milli hüquq və Beynəlxalq hüquqdan fərqli olaraq, xüsusiləşdirilən Avropa İttifaqı hüququnun və digər tərəfdən Avropa İttifaqı tərkibinə daxil olan 28 (27) üzv dövlətin milli hüquq sistemlərinin qarşılıqlı əlaqəsinin iki baxımdan özünəməxsus yeri var: birincisi, Aİ baxımından, ikincisi, üzv dövlətlərin nöqteyi-nəzərindən. Məqalədə Avropa İttifaqı hüququnun anlayışına müxtəlif yanaşmalar və "qarşılıqlı əlaqə" ünsürünün burada yeri, habelə Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərdən biri və xüsusi şərtlə Avropa İttifaqına daxil olan İrlandiya hüquq sisteminin Avropa İttifaqı ilə qarşılıqlı əlaqəsi aspektində analiz edilmişdir. İrlandiya hüquq sistemi və Avropa İttifaqı hüququnun qarşılıqlı əlaqəsinin əsaslarına aydınlıq gətirilmiş və bu əsasların dövlətin fəaliyyətinə göstərdiyi təsir qeyd edilmişdir. Digər tərəfdən isə, Avropa İttifaqı hüququnun birbaşa təsir qüvvəsinin ona üzv olan dövlətlərin qanunvericiliyi və məhkəmələrində təzahürünə nəzər yetirilmiş və bu yöndə əldə olunan nəticələr, həmçinin Avropa Ədalət Məhkəməsi ilə milli məhkəmələr arasında qarşılıqlı münasibətin halları müzakirə edilmişdir. Nəticədə Avropa İttifaqı hüququnun və ona üzv dövlətlərin hüquq sisteminin qarşılıqlı əlaqəsi barədə yekun olaraq Avropa İttifaqı hüququnun üstün hüquqi mövqeyi ön plana çəkilmişdir.

Abstract

Unlike national and international law, European law, and on the other hand, the interrelation of national legal systems in the 28 (27) Member States of the European Union, has a specific place from two perspectives: first, from the point of view of the EU and, secondly, from that of the member states. The article analyzes various approaches to the understanding of European law and the role of the "interaction" element here, as well as the relationship between the European Union and the Irish legal system, which entered EU on the special terms. The foundations of the relationship between the Irish legal system and EU law have been clarified, and the results of these principles on the functioning of the state are highlighted. On the other hand, the impact of EU law's direct effect on the laws and courts of its member states was discussed, and the results obtained in this regard, as well as the relationship between the European Court of Justice and the national courts. As a result, the superior legal position of the European Union law was put to the forefront as a result of the interaction between the EU law and the legal system of its member states.

Mündəricat

Giriş.....	51
I. Avropa İttifaqı hüququ və ona üzv dövlətlərin hüquq sistemləri.....	52
A. Avropa İttifaqı hüququ ilə digər hüquq sistemləri	

* Saarland Universiteti Avropa İnstitutu, Avropa Maliyyə Hüququ və Beynəlxalq Ticarət Hüququ üzrə magistr.

arasındakı qarşılıqlı əlaqənin xarakteri.....	52
B. Avropa İttifaqı hüququ və milli hüquq sistemlərində prinsiplərin yeri..	53
II. Avropa İttifaqı hüququ və İrlandiya hüquq sistemi.....	61
A. İrlandiya hüquq sisteminə giriş.....	61
B. İrlandiya hüquq sistemi ilə Avropa İttifaqı hüququ arasındakı əlaqənin əsasları.....	62
C. İrlandiya hüquq sistemi ilə Avropa İttifaqı hüququ arasındakı əlaqənin nəticəsi.....	64
III. Avropa İttifaqı hüququnun birbaşa təsiri və üzv dövlətlərin Məhkəmələri.....	65
A. Aİ hüququnun birbaşa təsir qüvvəsi prinsipinin üzv dövlətlərin məhkəmələrində tətbiqi.....	65
B. Aİ hüququnun birbaşa təsir qüvvəsi prinsipinin üzv dövlətlərin məhkəmələrində tətbiqinin nəticələri.....	67
Nəticə.....	69

Giriş

Bir qanun toplusunun digərindən üstün olması, xüsusən də bir dövlət üçün xarici qanunların bu dövlətin daxili qanunvericiliyindən üstün olması aydın şəkildə çox həssas bir mövzudur. Bu mövzu dövlətlərin suverenliyi və öz müqəddəratını təyinetmə hüququna ağır zərbə vurur. Bu baxımdan Avropa İttifaqına üzvlüyə dair 2016-cı il Böyük Britaniya Referendumunun nəticələrindən göründüyü kimi, Avropa İttifaqından çıxmaq üçün səs verən Böyük Britaniya seçiciləri böyük rezonans doğurmuş və bununla Böyük Britaniya həm sərhədləri, həm də qanunları üzərində nəzarəti geri almışdır. Hətta, çox ümumi səviyyədə, bu cür bir İttifaq daxilində hər hansı bir dövlətin hər zaman dövlət suverenliyinə və dövlətin bu və ya digər orqanlarına tam müstəqil nəzarət edə biləcəyi şübhəlidir. Qarşılıqlı əlaqə üzərinə qurulan bir dünyada çoxtərəfli və çoxmillətli saziş və təşkilatlarla əlaqəli bütün dövlətlər öz müstəqil idarə və ya fəaliyyətlərindən istifadə edə bilmir və qanuni olaraq məhdudlaşdırılırlar. Digər tərəfdən etiraf edilməlidir ki, bu səlahiyyətlərin əksəriyyəti müəyyən çərçivədə, müvəqqəti olaraq və bəzi şərtlərlə məhdudlaşdırılır. Bu sahədə Avropa İttifaqı hüququ və ona üzv dövlətlərin milli hüquq sistemləri” mövzusu bu gün də aktuallığını qorumağa davam edir. XX əsrin ortalarından etibarən dünyada inteqrasiya proseslərinin başlanması ilə dünyanın bir çox yerində yeni və orijinal təsisatlar yaranmış və bu qurumlar çərçivəsində həyata keçirilən inteqrasiya prosesləri gedişində xüsusi hüquq sistemi - *Avropa İttifaqı hüququ* ortaya çıxmışdır. Avropa İttifaqı hüququ ilə bağlı çox yanaşmanın olduğunu nəzərə alaraq, “qarşılıqlı əlaqə” ünsürünü

ortaya çıxaran aşağıdakı Avropa İttifaqı hüququ anlayışları qeyd edilməlidir:

1. Regional beynəlxalq hüquq aspektində – Yəni bu sahədə yaranan ictimai münasibətləri tənzimləyən normalar regional xarakter daşıyır və bu normalar yalnız region daxilində yerləşən dövlətlərə şamil edilir.

2. İki hüquq sisteminin birləşməsi aspektində – Bir çox müəlliflər Avropa İttifaqı hüququna roman-german hüquq ailəsi ilə anqlo-sakson hüquq ailəsinin məcmusu kimi yanaşır və onu Avropa dövlətlərinin milli hüquq sistemləri məcmusu adlandırırlar.

3. Ümumi və xüsusi hüququn müxtəlif sahələrinə aid olan hüquq normalarının məcmusu aspektində – Bu anlamda Avropa İttifaqı hüququ məhdud mənada işlədilərək *Avropa Birliyi hüququ, Avropa İttifaqı hüququ, İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasını* əhatə edir.

4. Avropa birliklərinin, həmçinin inteqrasiya prosesi zamanı əmələ gələn ictimai münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının sistemi aspektində - Əksər müəlliflər bu yanaşmanın tərəfdarıdır və Avropa İttifaqı hüququnun tənzimləmə sferası qismində bu anlayış əsas götürülür.¹

Avropa İttifaqı hüququnun hüquq sistemində yerinə gəlsək, bununla da bağlı birmənalı fikrin olmadığını görürük. Lakin araşdırmalar və bir çox elmi tədqiqatlar nəticəsində 3 əsas yanaşma ortaya çıxarıla bilər:

- Avropa İttifaqı hüququ **xüsusi növ** hüquq sahəsidir – Bununla göstərilir ki, bu hüquq dövlətlərin suveren hüquqlarını məhdudlaşdıran birlik hüququdur;
- Avropa İttifaqı hüququ beynəlxalq hüququn **tərkib hissəsidir**;
- Beynəlxalq və milli hüquq normalarının məcmusunu özündə ehtiva edən **kompleks hüquq sahəsidir**.²

Hər bir yanaşma Avropa İttifaqı hüququ ilə ona üzv dövlətlərin milli hüquq sistemləri arasında olan əlaqəni müəyyən edir və Avropa İttifaqı hüququ ilə ona üzv dövlətlərin milli hüquq sistemlərinin qarşılıqlı əlaqəsinin məntiqi yekunu kimi ortaya çıxır.³

I. Avropa İttifaqı Hüququ və Ona Üzv Dövlətlərin Hüquq Sistemləri

A. Avropa İttifaqı hüququ ilə digər hüquq sistemləri arasındakı qarşılıqlı əlaqənin xarakteri

¹ Trevor K. Hartley, *The Foundations of European Union Law*, 99 (1998).

² Nigel Foster, *Foster on EU law*, 3 (7th ed. 2019).

³ Anneli Albi, *EU Enlargement and the Constitutions of Central and Eastern Europe*, 9 (2005).

Avropa İttifaqı hüququ milli hüquq sistemləri və beynəlxalq hüquqla yanaşı mövcud olan xüsusi hüquq sistemidir. Buna görə də o, üzv dövlətlərin milli hüquq sistemlərindən, habelə beynəlxalq hüquqdan fərqlənir. Belə ki, Avropa İttifaqı hüququ müstəqil hüquq sahəsi olub, hamılıqla tanınır və hüquqi mənbələr, Avropa İttifaqının ilkin və ikinci dərəcəli qanunvericiliyinin təfsiri, ümumi müddəaların konkretləşdirilməsi, qanunvericiliyin məhkəmə inkişafı kimi müstəqil tənzimləmə metodlarına və üzv olan 27 dövlətin öz aralarında və Avropa İttifaqı ilə yaranan hüquqi münasibətlər kimi xüsusi predmetə malikdir.⁴

Avropa İttifaqı hüququ beynəlxalq hüquqdan və üzv dövlətlərin milli hüquq sistemlərindən fərqlənsə də, aralarında ümumi cəhətlər mövcuddur. İlk öncə onu qeyd etmək lazımdır ki, Avropa İttifaqı hüququnun yaranmasında beynəlxalq hüquq, həmçinin milli hüquq sistemləri vacib rol oynayır. Belə ki, bu iki hüquq sistemi üçün xarakterik olan praktikanın əhəmiyyəti Avropa İttifaqı hüququ üçün də qeyd edilməlidir.

Avropa İttifaqı hüququnun beynəlxalq hüquqdan ilham alaraq ortaya çıxmasına baxmayaraq, o, beynəlxalq hüququ xarakterizə edən a) hər bir dövlət üçün məcburi olmaması, b) vətəndaşları deyil, yalnız dövlətləri subyekt qismində tanıması kimi bəzi elementləri qəbul etməmişdir.

Milli hüquq sistemlərinin bu sahədəki roluna gəlsək, onu qeyd etmək lazımdır ki, Avropa İttifaqı hüququ özündə milli hüquq sistemləri üçün xarakterik olan element, prosedur və mexanizmləri birləşdirir. Onlar Avropa İttifaqının yurisdiksiyasına aid edilən məsələləri maksimum həll etmək üçün tətbiq olunur.

Nəticə etibarilə Avropa İttifaqı hüququ digər hüquq sistemlərindən uzaq qalmır, hətta əksinə öz funksiyalarını beynəlxalq hüquq və milli hüquq sistemləri ilə qarşılıqlı əlaqə kontekstində yerinə yetirərək fəaliyyət göstərir və bu zaman müvafiq prinsiplərin köməyi ilə həmin "qarşılıqlı əlaqə" tənzimlənilir.⁵

B. Avropa İttifaqı hüququ və milli hüquq sistemlərində prinsiplərin yeri

Bir öncəki bölmədə qeyd edildiyi kimi, Avropa İttifaqı hüququ ilə üzv dövlətlərin milli hüquq sistemləri arasında *qarşılıqlı əlaqə* mövcuddur. Bu qarşılıqlı əlaqə bir sıra prinsiplərlə xarakterizə olunur ki, bunlara:⁶

- *Üzv dövlətlərin milli hüquq sistemlərinə münasibətdə Aİ hüququnun üstünlüyü;*
- *Aİ hüququnun birbaşa təsir qüvvəsi;*
- *Üzv dövlətlərin milli hüquq sistemlərinə Aİ hüquq normalarının inteqrasiyası;*

⁴ Karl Riesenhuber, European Legal Methodology, Intersentia 113, 151, 201, 402, 537 (2017).

⁵ Damien Chalmers, Gareth Davies, European Union Law: Texts and Materials, 164 (2010).

⁶ Yuxarıda istinad 2, para. 3, 5, 6.

➤ *Aİ hüququnun məhkəmə müdafiəsi aiddir.*

i. **Üzv dövlətlərin milli hüquq sistemlərinə münasibətdə Aİ hüququnun üstünlüyü** - Müvafiq prinsiplə bağlı Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, (a) Birlik hüququnun aliliyi Birliyin mövcudluğunun və Avropa inteqrasiyasının inkişafının həyati əhəmiyyətli və vacib şərtidir, (b) Alilik Birlik hüququnun təbiətindən irəli gəlməklə yanaşı, konstitusiya hüququ da milli hüquq normaları tərəfindən müəyyən edilməmişdir, (c) Birliyin hüquq qaydası milli hüquq qaydasına münasibətdə yüksək hüquqi qüvvəyə malikdir, (d) Aİ hüququnun aliliyi milli hüquq qaydasını üstələyir.⁷

Qeyd etmək lazımdır ki, 1972-ci ildə Böyük Britaniyanın Aİ-yə daxil olması haqqında qərar qəbul olunarkən müvafiq dövlətdə həmin tarixdə Avropa Birliyi haqqında Xüsusi Akt qəbul edilmişdir. Belə ki, onun Birliyə daxil olmasından sonra qəbul edilən aktlar kimi əvvəlki dövrdə qəbul edilən sənədlər də ölkə ərazisində birbaşa təsir qüvvəsinə, həmçinin milli hüquq normaları üzərində aliliyə malikdir.⁸ Bir məsələni də xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, Britaniya Parlamenti və parlament tərəfindən qəbul olunan qanunun aliliyinin tanınması məsələsi onu deməyə əsas verir ki, Avropa hüquq normalarının aliliyinin tanınması bu və ya digər dərəcədə ləğv olunmaq imkanına malikdir. Hartlinin fikrinə görə, sözügedən situasiya mövcud dəyişikliklərə məruz qalmamışdır. Belə ki, Britaniya Parlamenti hakim vəziyyətə malik olmaqla yanaşı, Birliyin tərkibindən çıxmaq barədə qərar qəbul etmək imkanını özündə saxlayır. Onu da qeyd etmək gərəkdir ki, qeyd edilən prinsip heç də birbaşa tətbiq edilməmişdir, çünki ilkin dövrlərdə bir sıra dövlətlərin məhkəmə orqanları onun əhəmiyyətini və tətbiqini kiçiltməyə çalışmışdır. Məsələn, AFR Konstitusiya Məhkəməsi, Fransa Dövlət Şurası Aİ hüquq normalarının tətbiqi, xüsusilə həmin dövlətlərin konstitusiyalarında təmin edilmiş hüquq və azadlıqlara toxunulan zaman onun tətbiqi ilə bağlı işə baxarkən öz hüququnu şərtləndirməyə səy göstərirdi. İtaliya Konstitusiya Məhkəməsi isə hesab edirdi ki, Birlik hüququnun normaları ölkənin ali məhkəmə orqanının ilkin qərarının prosessual baxımdan tərkib hissəsini təşkil edə bilər, lakin getdikcə bütün ziddiyyətlər aradan qalxmağa başladı.

Aİ Məhkəməsi isə öz qərarlarında göstərmişdir ki, əsas hüquq və azadlıqların müdafiəsində o, Aİ üzv dövlətlərinin konstitusiya ənənələrindən yararlanır. Avropa İttifaqı hüququ ilə üzv dövlətlərin konstitusiya normaları arasında kolliziya yarandıqda əhəmiyyətli üstünlük Birlik hüquq normalarına verilir. Aİ Məhkəməsinin "*Simmental*" işi üzrə qərarında göstərilir ki, alilik prinsipinə uyğun olaraq, Birlik hüququ, bir tərəfdən, Müqavilə müddəaları və Birlik institutlarının birbaşa tətbiq olunan normaları, digər tərəfdən isə üzv dövlətlərin milli qanunvericiliyi arasındakı

⁷ Yuxarıda istinad 2, para. 5.

⁸ Avropa Birliyi Aktı (1972).

əlaqəni özündə əks etdirir.⁹ Həmçinin qeyd edilir ki, Birlik institutlarının normaları və Müqavilə müddəaları üzv dövlətlərin hüquq qaydasının ayrılmaz tərkib hissəsi olmaqla yanaşı, onların hər birinin ərazisində ali hüquqi qüvvəyə malikdir.¹⁰ Birlik hüququnun müddəaları ilə uyğunluq təşkil etməyən yeni milli qanunvericilik aktının qəbulu qeyri-mümkündür.¹¹ Bundan əlavə, xüsusilə vurğulanır ki, milli hüququn ziddiyyət təşkil edən norması əhəmiyyətsiz xarakterə malik norma deyil, sadəcə həmin norma tətbiq edilməmək kontekstindən qiymətləndirilir. *“French Merchant Seaman”* işində göstərilir ki, tətbiq olunmayan normalar dövlətlər tərəfindən ləğv edilməlidir.¹²

1972-ci il tarixli Avropa Komissiyasının İtaliyaya qarşı işində isə Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, milli məhkəmə orqanları milli hüquqla Avropa İttifaqı hüququ arasında ziddiyyətlərin üzə çıxarılması zamanı belə normaların təsir qüvvəsinin dayandırılması haqqında göstəriş verməlidir. Lakin Aİ məhkəməsi müəyyən müqavimətlə rastlaşmışdır.¹³

Avropa üçün Konstitusiya haqqında Müqavilədə müvafiq prinsip özünəməxsus formada təsbit edilmişdir. Belə ki, orada qeyd edilir ki, Konstitusiya və İttifaq institutlarına verilmiş səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi gedişində qəbul olunmuş normalar üzv dövlətlərin hüququ üzərində üstünlüyə malikdir. Konstitusiyanın 1-ci maddəsinin 6-cı bəndində isə göstərilmişdir ki, Konstitusiya və İttifaq institutları tərəfindən bəyənilmiş hüquq üzv dövlətlərin hüququna münasibətdə ali hüquqi qüvvəyə malikdir.¹⁴

Bir məsələni də xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, 1980-ci illərdə Məhkəmə müvafiq prinsipi əlavə təsir prinsipi adı altında təfsir etmişdir. Həmin prinsip üzv dövlətlərin məhkəmələrinə milli qanunvericiliyin təfsirinin Birlik direktivlərinin məzmununu təşkil edən normalar da daxil olmaqla, İttifaq hüququna uyğun olaraq həyata keçirilməsi tələbini də özündə birləşdirir.¹⁵

ii. Avropa İttifaqı hüququnun birbaşa təsir qüvvəsi - Müvafiq rəhbər başlanğıc iki əsas aspektdən qiymətləndirilir:¹⁶

- Birlik hüququ üzv dövlətlərin hüquq tətbiq edən orqanları (xüsusilə milli məhkəmələr) tərəfindən qüvvədə olan və icrası məcburi norma qismində qəbul edilir. Hətta Aİ hüququnun məcburi normalarının yerinə yetirilməməsi, qismən və ya səhv yerinə yetirilməsi müvafiq hüquq sisteminin pozuntusu kimi qiymətləndirilərək məsuliyyətə səbəb olur. Bu

⁹ Dövlət Maliyyə İdarəsi və Simmenthal SpA, 106/77 (1978).

¹⁰ Yəne orada.

¹¹ Yəne orada.

¹² Avropa İttifaqı Komissiyası Fransa Respublikasına qarşı, 167-73 (1974).

¹³ Avropa Komissiyası İtaliyaya qarşı, Avropa Ədalət Məhkəməsi, 39/72 (1973).

¹⁴ Avropa üçün Konstitusiya təsis edən Müqavilə mad. I(6) (2004).

¹⁵ P-Y. Monjal, Les normes de droit communautaire, 36-41 (2002).

¹⁶ Yuxarıda istinad 2, 170.

müddəə *“Van Gend en Loos”* işi¹⁷ üzrə qərardan irəli gəlir. Belə ki, orada göstərilir ki, Birlük çərçivəsində realizəsi bərabər səviyyədə həm üzv dövlətlərə, həm də onun ayrı-ayrı şəxslərinə təsir göstərən suveren hüquqlara malik institutlar yaradılmışdır.

- Birlük hüququ birbaşa, kifayət qədər aydın və dəqiq şəkildə fiziki və hüquqi şəxslərin konkret hüquqlarını, həmçinin onların müdafiəsi üzrə dövlət orqanlarının səlahiyyətlərini ayırmışdır.

Adı çəkilən prinsipin formalaşması və təfsirində Məhkəmənin fəaliyyəti yüksək dəyərləndirilməlidir. Nümunə qismində 1963-cü il 5 fevral tarixli *Van Gend* işi üzrə qərarını göstərmək olar.¹⁸ Kimyəvi preparatların idxalı ilə məşğul olan Van Gend Kompaniyası onun məhsullarının ölkəyə gətirilməsinə qoyulan gömrük rüsumlarının artırılması ilə bağlı Məhkəməyə müraciət etmişdir. O, AİB haqqında müqavilənin 12-ci maddəsinə istinad etmişdir. Həmin maddədə ümumi bazarın qurulmasının maraqlarına zidd olaraq rüsum və ya vergilərin qaldırılması qadağan edilmişdir. Məhkəmə isə bir sıra məsələlərin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı müəyyən müddəaları qeyd edərək göstərmişdir ki, əvvəla, AİB haqqında müqavilə sadəcə razılığa gələn dövlətlər arasında yalnız qarşılıqlı öhdəliklər yaradan saziş deyildir. Digər bir məsələ odur ki, təsis müqaviləsi əsasında meydana çıxan münasibətlərin subyektləri qismində yalnız onu bağlayan dövlətlər çıxış etmir. Bundan əlavə, Aİ-nin suveren səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi üzrə onun institutlarının fəaliyyəti həm üzv dövlətlərə, həm də onların vətəndaşlarına bərabər dərəcədə təsir göstərir. Həmçinin, Məhkəmənin fikrincə, AİB haqqında müqavilənin 12-ci maddəsi birbaşa tətbiq olunmaq imkanına malikdir. Həmin müddəə bütün üzv dövlətlərin üzərinə konkret qadağanedicilə öhdəliklər qoymaqla yanaşı, vətəndaşların bu öhdəlikdən istifadə hüququnu müəyyənləşdirir. Yekun olaraq, Məhkəmə qərara almışdır ki, AİB haqqında Müqavilənin 12-ci maddəsinin ruhuna, ümumi və hərfi mənasına uyğun olaraq, həmin müddəə birbaşa təsir qüvvəsinə malik olan və milli məhkəmələr tərəfindən müdafiəyə aid fərdi hüququ yaradan norma kimi təfsir edilməlidir.¹⁹

Məhkəmə 7 fevral 1973-cü il *Avropa Komissiyası İtaliya Respublikasına* qarşı işi üzrə qərarında göstərmişdir ki, Birlüyün reqlamentinin birbaşa təsir qüvvəsinə mane olan tətbiqetmənin bütün metodları müqaviləyə ziddir. Bundan əlavə, məhkəmə müəyyən etmişdir ki, Avropa İttifaqının normativ hüquqi aktlarının implementasiyası üzrə tədbirlərin qəbulu zəruriliyi onun birbaşa təsirini pozmur.²⁰ Bu, xüsusilə direktivə münasibətdə xüsusi

¹⁷ Həmçinin, bu mövzuda ilk və aparıcı iş olan *Van Gend en Loos* işində Avropa Ədalət Məhkəməsi dövlət suverenliyinə hər hansı bir məhdudiyətin müəyyən sahələr daxilində olduğunu açıq şəkildə bildirmişdir.

¹⁸ Yuxarıda istinad 2, 141.

¹⁹ *Van Gend en Loos*, Avropa Ədalət Məhkəməsi, 26/62 (1964).

²⁰ Yuxarıda istinad 13.

əhəmiyyətə malikdir. Direktiv bu və ya digər hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsinin konkret qaydasının müəyyən etmir. O, yalnız tənzimlənmənin məqsəd və vəzifəsini təsbit etməklə onun realizəsinin metod və vasitələrinin seçimini məhz dövlətlərin öz üzərinə qoyur. Direktiv həmçinin həyata keçirilmə müddətini də özündə ehtiva edir. Aİ-nin üzv dövlətlərinə ünvanlanan Direktiv prinsipin “şaquli” təsirini özündə birləşdirir, yəni birbaşa təsir ayrı-ayrı şəxslər arasındakı münasibətlərə deyil, dövlətlə şəxslər arasındakı qarşılıqlı münasibətlərə şamil edilir. Məhkəmə həmçinin qeyd etmişdir ki, dövlətlər tərəfindən direktivin müddəalarına əməl edilməməsi hüquq pozuntusu ilə eyni qiymətləndirilməlidir. Öz növbəsində qeyri-hüquqi praktika və ya fəaliyyət yol verilmiş pozuntuya bəraət kimi qiymətləndirilməməlidir.²¹ Göstərilənlərlə yanaşı, Məhkəmə təsis müqavilələrinin müddəalarına dair birbaşa təsir prinsipinin tətbiqinin genişləndirici təfsirini vermişdir və bu, özünə kifayətlilik prinsipi əsasında həyata keçirilmişdir.²² Məhkəmə belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, təsis aktlarının bütün normaları birbaşa tətbiq oluna bilər (hətta onların inkişafı üçün nəşr edilmiş ikinci hüququn aktları olmadığı halda), həmçinin bu, xüsusilə təsis aktlarının pozitiv öhdəliklər və ya qadağaları müəyyənləşdirən müddəalarına aiddir.²³

Avropa İttifaqı hüquq normalarının birbaşa təsiri prinsipinin həyata keçirilməsi ilə bağlı müddəa *2004-cü il Konstitusiyasının* da tərkib hissəsini təşkil edir. Belə ki, o dövlətlərin üzərinə Konstitusiyadan irəli gələn və ya institutların qəbul etdiyi aktların təsir qüvvəsinin nəticəsi olan öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün zəruri olan ümumi yaxud xüsusi xarakterli bütün tədbirlər qəbul etmək öhdəliyi qoymuşdur.

Bütün bu qeyd etdiklərimdən belə bir nəticə ortaya çıxır ki, əgər üzv dövlətlərin fiziki və ya hüquqi şəxsləri İttifaq qanunvericiliyi üzrə öz hüquqlarının müdafiəsi tələbi ilə milli məhkəmələrə müraciət edərlərsə, o zaman üzv dövlətlərin məhkəmələri onlara belə müdafiəni verməlidir.

iii. Üzv dövlətlərin milli hüquq sistemlərinə Aİ hüquq normalarının inteqrasiyası – Qeyd olunmuş prinsipə uyğun olaraq, Aİ hüququnun normaları avtomatik olaraq üzv dövlətlərin milli hüquq sistemlərinə inteqrasiya olunmuş sayılır. Yəni, onlar milli inzibati orqanlar və ya məhkəmələr tərəfindən bilavasitə tətbiq edilmək hüququna malikdir. Bu, daha çox beynəlxalq hüquq normalarının dualist rejimini tətbiq edən ölkələr (məsələn, **Böyük Britaniya, İtaliya** və s.) üçün xüsusilə mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Müvafiq prinsip öz təsdiqini təsis aktlarında da tapmışdır. Məsələn, Avropa İttifaqı haqqında *1992-ci il Maastrixt müqaviləsinin* qəbulu zamanı

²¹ Yəne orada.

²² Yəne orada.

²³ Yəne orada.

Birliyin normativ aktlarının tətbiqi haqqında *Xüsusi Bəyannamə* qəbul edilmişdir.²⁴ Həmin sənəddə Birliyin normativ-hüquqi aktlarının milli hüquqi sistemə inkorporasiyasının zəruriliyi xüsusilə vurğulanmışdır. Daha çox əhəmiyyət isə direktivlərin inkorporasiyasına verilir. *Bəyannamədə* göstərilir ki, Avropanın qurulması prosesində birliyin və vahidliyin əsas şərti nəzərdə tutulmuş müddət çərçivəsində üzv dövlətlərə yönəlmiş direktivlərin milli qanunvericiliyə tam və dəqiq inkorporasiyasıdır.

Mövcud prinsiplə bağlı məsələlər Məhkəmənin *3 Aprel 1968-ci il qərarında* öz əksini tapmışdır. Belə ki, həmin qərarla göstərilir ki, Birlik hüququnun müddəaları milli xarakterli tədbirlərin köməyi olmadan milli hüquq qaydasının daxilinə nüfuz edir. *Frankoviç işi üzrə qərarında* isə Məhkəmə qeyd etmişdir ki, AİB haqqında müqavilə öz hüquq sisteminin üzv dövlətlərin milli hüquq sistemə inteqrasiyasını yaratmışdır. Bu isə Aİ Məhkəmənin dəyişilməz praktikasından irəli gəlir, milli məhkəmə orqanları isə öz yurisdiksiyası çərçivəsində Aİ hüququnu tətbiq etmək, həmçinin onun normalarının maksimum səmərəliliyini təmin etmək və ayrı-ayrı şəxslərin hüququnu müdafiə etmək öhdəliyini daşıyır.²⁵

iv. Aİ hüququnun məhkəmə müdafiəsi – Avropa hüquq normalarının bütün subyektlər üçün məcburi qüvvə kəsb etməsinə, həmçinin onun vahid anlayış və tətbiq formasında anlaşılmasına baxmayaraq, yurisdiksiyon müdafiəsiz bu heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, yurisdiksiyon müdafiə məsələsi beynəlxalq hüquqda da çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Fərq isə ondan ibarətdir ki, məhkəmə müdafiəsinin beynəlxalq hüquq çərçivəsində həyata keçirilməsi ümumi qayda üzrə aparılır, mübahisədə iştirak edən dövlətlərin razılığı ilə işin **məhkəmə** və ya **arbitraj** orqanına verilməsi həyata keçirilir. Aİ-də isə Avropa İttifaqı hüququ ilə ziddiyyət təşkil edən istənilən əməl, pozucu dövlətlərə qarşı iddia qaldırılması üçün əsas qismində çıxış edir. Burada söhbət üzv dövlətlərin öz öhdəliklərinə riayət etməməsi, habelə qəbul edilmiş AB aktlarında qanunçuluq məsələsi ilə bağlı mübahisələrə bilavasitə Aİ Məhkəməsi və ya birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən baxılır. Avropa hüquq normalarının tətbiqi ilə dəymiş ziyan, normaların qeyri-hüquqi tətbiqi, ayrı-ayrı şəxslərə ziyan vurulmasına gətirib çıxaran qeyri-hüquqi tətbiqetmə ilə bağlı məsələlərə isə milli məhkəmə orqanları tərəfindən baxılır. Milli məhkəmələr belə işlərə baxmaqdan imtina etmək hüququna malik deyildir. Çünki həmin iddialar Birlik hüquq normalarına əsaslanır. Bu halda milli məhkəmələr iddiaçının prosessual müdafiəsini təmin etməlidir.

Aİ hüququ əsasında həyata keçirilən məhkəmə müdafiəsi çox mürəkkəb və kompleks xarakterə malikdir. Bu sistemin komponentləri qismində isə

²⁴ Europa-Institut of Saarland University, European Law Selected Documents, Verlag Alma Mater, 291 (2019).

²⁵ Frankoviç, Bonifaci və başqaları İtaliyaya qarşı, C-6/90 və 9/90 (1968).

təkcə Aİ-nin məhkəmə təsisatları deyil, həm də üzv dövlətlərin milli məhkəmə orqanları da çıxış edir. Lakin bunlar arasında qarşılıqlı əlaqə tabelik münasibətlərini deyil, əməkdaşlıq prinsipini əhatə edir. Milli məhkəmə orqanı tərəfindən çıxarılmış və qüvvəyə minmiş qərar Aİ Məhkəməsinin şikayətinə daxil deyildir.

Preyurisdiksional prosedurun mövcudluğu isə imkan verir ki, milli məhkəmələr Aİ aktlarının təfsiri və ya qanunçuluq məsələlərində lazımi aydınlıq gətirilməsi üçün Aİ Məhkəməsinə müraciət etsinlər.²⁶ Onu da qeyd etmək lazımdır ki, son dövrlər baxılan işlərin demək olar ki, yarısı əlavə yurisdiksiya, yəni milli məhkəmə təsisatları tərəfindən baxılmışdır. 2001-ci ildən sonra həyata keçirilən islahatlar isə Aİ-də məhkəmə fəaliyyətinin daha da təkmilləşdirilməsinə yönəlmişdir.

v. Aİ-nin digər prinsipləri - Bu prinsiplər hüquq sistemləri arasında *qarşılıqlı əlaqəni* əks etdirən əsas prinsiplərdir. Lakin Avropa İttifaqı hüququnda *digər prinsiplər* anlayışı da vardır ki, buraya aiddir:

- **Hüququn ümumi prinsipləri;**
- **Beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri;**
- **Avropa İttifaqı hüququnun ümumi prinsipləri;**
- **Avropa İttifaqı hüququnun xüsusi prinsipləri.**

1. Hüququn ümumi prinsipləri - Hüququn ümumi prinsipləri dedikdə, hüququn mahiyyətindən doğan və bütün mövcud hüquqi sistemlər üçün ümumi olan prinsip və normalar başa düşülür. Bu prinsiplərə misal kimi bunları göstərmək olar:²⁷ *Bona fide* - vicdanlılıq prinsipi; *Non bis in idem* - eyni hüquq pozuntusuna görə iki dəfə cəza ola bilməz; *Pacta sunt servanta*, *Lex prospicit, non respicit* və s.

2. Beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri - Beynəlxalq hüququn ən mühüm normaları olub, dünyanın bütün dövlətləri üçün hüquqi cəhətdən məcburi xarakter daşıyan və ən yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan imperativ jus cogens normalarıdır. Bu prinsiplər bir çox beynəlxalq aktda (1970-ci il Beynəlxalq prinsiplər haqqında BMT Bəyannaməsi, 1975-ci il Helsinki müşavirəsinin Yekun aktı) öz əksini tapıb.²⁸

3. Avropa İttifaqı hüququnun ümumi prinsipləri - Bu prinsiplər içərisində **Aİ haqqında Maastrixt müqaviləsinin** 6-cı maddəsinin 2-ci paragrafında təsbit edilmiş *insan hüquq və əsas azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipini* xüsusilə qeyd etmək vacibdir. Həmin maddənin I paragrafında isə digər prinsiplərin də adı çəkilir: Azadlıq prinsipi, demokratiya prinsipi, hüquqi dövlət və ya hüququn aliliyi prinsipi.²⁹

²⁶ Avropa İttifaqının Fəaliyyəti üzrə Müqavilə, mad. 267.

²⁷ Avropa İttifaqı haqqında Saziş və Avropa İttifaqının fəaliyyəti haqqında Sazişdə, 221/89 *Factortame (No.2)* işinin 15, 16, 17, 20 nömrəli paragraflarında Ədalət Məhkəməsi tərəfindən qeyd edildiyi kimi *həmrəylik prinsipi* və *əməkdaşlıq prinsipi* adlanır.

²⁸ Ahmed Ali Yusuf and Al Barakaat International Foundation v. Council and Commission, CFI Case T-306/01; Yassin Abdullah Kadi v. Council and Commission, CFI Case T-315/01 (2005)

²⁹ Treaty on European Union, mad. 6.1 (1992)

Bunlardan əlavə, ümumi prinsiplər içərisində *bərabərlik prinsipinin* (Avropa Birliyi haqqında 1957-ci il müqaviləsi, 2000-ci il Xartiyası) də özünəməxsus yeri vardır. Bu prinsip isə beş tərkib elementinə əsaslanır: 1) *hüquqi bərabərlik*, 2) *dövlət mənsubiyyətinə görə qeyri-diskriminasiya*, 3) *cinsi bərabərlik prinsipi*, 4) *sosial bərabərlik*, 5) *mədəni, dini və dil müxtəlifliyinə hörmət prinsipi*.³⁰

Ümumi prinsiplərə həmçinin *subsidiarlıq prinsipi*, *proporsionallıq prinsipi*, *prosesual prinsiplər* (hüquqi yardım hüququ, vəkil və ya nümayəndə tərəfindən alınmış məlumatın konfidensiallığı və s.) aiddir.³¹ *Proporsionallıq prinsipinə görə*, Birliyin fəaliyyəti onun məqsədləri ilə ciddi şəkildə uyğunlaşdırılmalıdır. *Subsidiarlıq prinsipinə əsasən*, üzv dövlətlərin müstəqil və səmərəli şəkildə həll etdikləri məsələlərə münasibətdə Birlik istənilən müdaxilədən çəkinməlidir. Lakin müvafiq prinsip *AB-nin müstəsna səlahiyyətlərinə dair məsələlərə* şamil olunmur. AB haqqında müqaviləyə *subsidiarlıq və proporsionallıq prinsiplərinin tətbiqi haqqında protokol* qəbul edilmişdir. Bu protokol həmin prinsiplərin tətbiqi sferasında hər bir məsələni tənzimləyir. *Qanunçuluq prinsipinə* müvafiq olaraq, Birlik və İttifaq fəaliyyətini bütünlüklə təsis aktlarında təsbit edilmiş məqsəd və səlahiyyətlər çərçivəsində həyata keçirir. Həmçinin burada *açıqlıq prinsipi*, *nümayəndəli demokratiya prinsipi* və digərlərinin adını çəkmək lazımdır.

4. Avropa İttifaqı hüququnun xüsusi prinsipləri - Aİ hüququnun xüsusi prinsipləri ictimai və hüquqi həyatın konkret məsələlərində Aİ fəaliyyətinin əsas prinsipləridir. Xüsusi prinsiplər özləri 2 qrupa ayrılır:³²

- ✓ ***Sahəvi prinsiplər;***
- ✓ ***Funksional prinsiplər.***

Sahəvi prinsiplər Aİ hüququnun ayrı-ayrı sahələri üçün xarakterikdir. Məsələn, *çirkəndirici ödəyir prinsipi*, *bərabər əməyə görə qadın və kişilərə bərabər ödənilməsi prinsipi*, *rəqabət şərtləri ilə bir araya sığmayan dövlət yardımının qadağan edilməsi prinsipi*, *ittifaq büdcəsinin gəlir və xərc hissəsinin tarazlaşdırılması prinsipi* və s., lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, Qərb ölkələrinin yanaşmasında ümumi prinsiplərdən fərqli olaraq, xüsusi prinsiplər xüsusi kateqoriya kimi fərqləndirilmir.

Funksional prinsiplərə gəldikdə, yuxarıda qeyd etdiyim kimi, onlar Avropa İttifaqı hüququ ilə üzv dövlətlərin hüquq sistemi arasında *qarşılıqlı əlaqəni* müəyyənləşdirir. Belə ki, bu prinsiplər Aİ Məhkəməsinin təsis sənədlərinin müddəalarının təfsiri əsasında çıxarılmış qərarlarına uyğun şəkildə formalaşdırılmışdır.

³⁰ Treaty on Functioning of European Union, mad. 18 (2009)

³¹ Treaty on European Union, mad. 3b. (2009)

³² Treaty on Functioning of European Union, Part One, Part Two, Part Three Title IX, (2009)

II. Avropa İttifaqı Hüququ və İrlandiya Hüquq Sistemi

A. İrlandiya hüquq sistemində giriş

1921-ci ildə müstəqilliyini əldə etdikdən sonra İrlandiyanın iki konstitusiyası olmuşdur. Hər iki Konstitusiya demokratik olmuş və onlar arasındakı fərqlər *qanunun aliliyi* və ya *demokratiya məsələləri üzrə hər hansı fərqlə* nəzərən, daha çox Böyük Britaniya ilə qarşılıqlı xarici suverenlik problemləri ilə əlaqədar ortaya çıxmışdır.³³ Birinci Dünya Müharibəsindən sonrakı illərdə Avropada demokratik dövlətlər yaradılmağa başlanmış və şübhəsiz ki, irland demokratiyası növbəti 3 onilliyin gətirdiyi şərtlərin dəyişməsindən təkbaşına xilas olmuşdur.

Belə ki, İrlandiya Konstitusiyasının 5-ci maddəsi bəyan etmişdir ki, *İrlandiya suveren, demokratik və müstəqil dövlətdir*. Konstitusiyanın 6-cı maddəsində isə, *“Hökumətin bütün gücünün Tanrının nəzarətində xalqdan törəndiyi”* qeyd edilirdi. Həmin Konstitusiyanın 15-ci maddəsində İrlandiya Dövlət Məclisi, müəyyən sayda deputatdan ibarət olan Milli Parlament və onların geniş səlahiyyətləri barədə məlumatlar qeyd edilmişdir. Habelə, 12 və 28-ci maddələrdə Hökumət, Prezident, o cümlədən, Senatın statusu barədə məlumat verilir və onların əsas vəzifələrinin *“Konstitusiyanı qorumaq”* olması qeyd olunur. Konstitusiyanın 40-45-ci maddələri isə fundamental hüquqları qoruyan Xartiya, Konvensiyaları ehtiva edir. Konstitusiyanın 34-cü maddəsində isə *Yüksək Məhkəmə* və *Ali Məhkəmə* qismində müstəqil məhkəmələrin quruluşu öz əksini tapmışdır. Bu məhkəmələrin hüququ vardır ki, Parlament tərəfindən qəbul edilən və Konstitusiyanı pozacaq olan hər hansı bir qərarı ləğv etsinlər. 46-cı maddəyə gəldikdə isə, orada nəzərdə tutulmuşdur ki, *Konstitusiyaya dəyişikliklər referendum yolu ilə edilir. Lakin əsas ziddiyyətli məsələ* İrlandiyanın Avropa İqtisadi Birliyinə qoşulması zamanı bu maddələrdə nəzərdə tutulmuş müddəalar üzrə yaranmışdır. Konstitusiya dəyişikliyi irlandlar üçün çox sərt həll ortaya çıxarmış və bu, İrlandiyada yüksək dərəcədə gərginliyə səbəb olmuşdur.

Bunun əvəzinə, İrlandiya Hökuməti Konstitusiyanın bu maddələri ilə bağlı problemi aradan qaldırmaq üçün Konstitusiyanın 29-cu maddəsinə sadə bir dəyişiklik etməyi seçmiş və bu məqsədlə referendum keçirilmiş və dövlətin *Avropa İqtisadi Birliyi, Avropa Atom Enerji Birliyi* və *Avropa Kömür və Polad Birliyi* üzvü olmasına yardım edəcək Konstitusiyanın 29-cu maddəsi dəyişdirilmişdir. Sonradan İrlandiyanın *“Tək Avropa aktı”*nı və Maastrix sazişi kimi tanınan *“Avropa İttifaqı haqqında saziş”*ini ratifikasiya edə bilməsi üçün referendum yolu ilə yenidən bir sıra dəyişikliklər edilmişdir. Konstitusiyanın 29-cu maddəsinə edilən dəyişiklikdən sonra onun son forması bu cür olmuşdur: *“Hökumət, dövlətin hər hansı bir icra funksiyasını yerinə yetirmək məqsədilə və ya xarici*

³³ Gerard Hogan, *Rapports: Ireland: The Nice Treaty and the Irish Constitution*, 7 EPL 565, (2001).

əlaqələri ilə əlaqədar olaraq, nəzərdə tutulmuşdursa, qanunla müəyyən edilən şərtlərin imkan verdiyi ölçüdə, dövlətin ortaq qayğı sferasında beynəlxalq əməkdaşlıq məqsədilə əlaqəsi olduğu hər hansı bir qrup üzvlərinin və ya dövlətlər cəmiyyətinin eyni məqsədlə istifadə etdiyi və ya mənimsədiyi hər hansı bir orqan, vasitə və ya üsulu mənimsəyə və istifadə edə bilər”³⁴

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin son versiyasından aydın olduğu kimi, İrlandiya Avropa İttifaqının bir çox üzv dövləti kimi özünün suverenliyinin bir hissəsini Avropa İttifaqına təslim etdiyini etiraf etməyi üstün tutmur. Belə ki, Avropa inteqrasiyasını araşdıran bir çox tədqiqatçı bu məsələdə “*təslim etmək*” və ya “*köçürmək*” kimi ifadələrdən qaçınır. Onlar “*suverenliyin birləşdirilməsi*” ifadəsindən istifadə etməyi üstün tutur. Bununla üzv dövlətlərin “*az itirib çox qazandığını*” qeyd edir.

Bunlarla yanaşı, İrlandiya Böyük Britaniyanın hökmranlığı altında idi və Avropa İttifaqına qoşulduqdan sonra İrlandiyanın iqtisadi və siyasi fəaliyyəti tez bir zamanda yüksək səviyyədə inkişaf etdi. Lakin Konstitusiyanın 29-cu maddəsinə edilən dəyişikliyə əsasən, İrlandiya, habelə onun əhalisi İttifaq hüququnun subyektinə çevrildi.³⁵ Bununla yanaşı, İrlandiyanın Ali Məhkəməsinin keçmiş hakimi İttifaq hüququnu İrlandiyanın 2-ci üstün Konstitusiyası adlandırmışdır.

B. İrlandiya hüquq sistemi ilə Avropa İttifaqı hüququ arasındakı əlaqənin əsasları

Belə ki, Avropa İttifaqı hüququ və Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin milli hüquq sistemləri arasındakı hər hansı bir əlaqənin müzakirəsi nəticəsi olaraq hüquqi qayda ortaya çıxmışdır. Bu hüquqi qaydanın üç əsas sütununu və ya dayaqını ayırd etmək olar:

- ❖ *Avropa İttifaqı hüququnun aliliyi;*
- ❖ *Milli Məhkəmələrdə Avropa İttifaqı hüququnun effektivliyi;*
- ❖ *Avropa İttifaqı hüququnun pozulmasına görə dövlətin öhdəliyi.*

Bunlardan ən əsası olan *Avropa İttifaqı hüququnun aliliyi* məsələsi haqqında müəyyən nüanslar qeyd edilməlidir.

Belə ki, əgər Avropa İttifaqının inkişafı daha yüksək səviyyədə olsa, habelə Avropa İttifaqı hüququnun aliliyi vacib olsa, həmçinin hər bir üzv dövlət İttifaq hüququnun hər hansı bir normasını yox saysa və bu zaman onlar arasında ziddiyyətli məqamlar ortaya çıxsın və bu hallar heç bir hüquq norması ilə tənzimlənməsə, bu, yeni ümumi hüquqi qaydanın yaradılması cəhdlərini uğursuz edərdi. Bu konteksdə *alilik prinsipinə* müraciət etmək ən məntiqli variant idi.

³⁴ Sheamus, Henchy, *The Irish Constitution and the EEC*, 1 Dublin University Law Journal 20, 25 (1976).

³⁵ İrlandiya Konstitusiyası, mad. 29 bənd 4.

Bu gün Avropa İttifaqı hüququ üçün vacib əhəmiyyət daşıyan müqavilələrdə belə, Aİ hüququnun üstünlüyü tam açıq olaraq bildirilmir. Buna baxmayaraq, Avropa Ədalət Məhkəməsi bu üstünlüyü erkən mərhələdə Avropa İttifaqının inkişafı zamanı tanımağa başlamışdır.³⁶ Belə ki, vaxtı ilə Məhkəmə "*Costa və ENEL*" işində mühüm qərar qəbul edərək bu məsələ barədə bütün şübhələri kənara qoymuşdur.³⁷

Avropa Ədalət Məhkəməsi bu məsələni daha da inkişaf etdirmiş və 1970-ci ildə "*Internationale Handelsgesellschaft və Einfuhr*" işində Avropa İttifaqı hüququna *milli konstitusiyalar üzərində alilik* vermişdir. Beləliklə, Avropa Ədalət Məhkəməsinin qərarı Avropa İttifaqı hüququnun bütün üzv dövlətlərin hər hansı milli hüquq normalarından üstün hüquqi qüvvəyə malik olduğunu təsdiqləmiş, lakin burada bir istisnaya yer vermişdir. "*Avropa İttifaqı hüququnun üzv dövlətlər üzərində effektiv olan Dövlət konstitusiyasında nəzərdə tutulan fundamental insan hüquqları ilə bağlı iddialara, habelə milli konstitusiya strukturunun prinsiplərinə təsir etməyəcəkdir.*"³⁸

İrland Məhkəmələri tərəfindən *Avropa İttifaqı hüququnun üstünlüyünün* tanınmasına gəldikdə isə, İrland Ali Məhkəməsinin hakimi Thomas Finlay`nin "*Crotty və Taoiseach*" işindəki qərarına diqqət yetirmək lazımdır. Qərara əsasən, Avropa İttifaqı hüququnun əsas müqavilələrinin təfsiri onların həyata keçirilməsini əhatə edən məsələlər üzrə mübahisə halında milli hüquqdan, habelə üzv dövlətlərin milli məhkəmə qərarlarından üstün hüquqi qüvvəyə malik olur.³⁹

Bu prinsipin İrlandiya tərəfindən qəbulunun ən maraqlı tərəfi "*Pesca Valentia LTD və Aqrar, Qida və Dənizçilik Nazirliyi*" işində ortaya çıxmışdır. Belə ki, vaxtilə İrland qanunvericiliyi balıqçılıqla bağlı bəzi şərt-qaydalar qoymuşdu. Bunlardan biri də belə idi: "*Dövlətin özəl zonalarında balıqçılıqla məşğul olan qayıq və ya digər vasitələrdə müəyyən heyət olmalı və həmin heyətin 75%-ni və ya daha çox hissəsini İrland vətəndaşları təşkil etməlidir.*"⁴⁰ Belə ki, iddiaçı qayıq və ya digər dəniz nəqliyyat vasitəsi sahibi və onun heyətinin əksəriyyəti İspan vətəndaşları idi. Buna görə də, onlar balıqçılıqla məşğul olarkən bu tələbə cavab vermədiyi üçün saxlanmış, həbs olunmuş və onlara qarşı "*balıqçılıq tələblərini pozmaq*" əsasında müvafiq cəzanın verilməsi üçün ittiham irəli sürülmüşdü, lakin Pesca Valentia LTD bu müddəaya, yəni qeyd-şərtə etiraz etdi. O, etirazını əsaslandırmaq üçün onu qeyd etmişdi ki, "*bu, üzv dövlətlərin vətəndaşları arasında müəyyən fərqlilik - diskriminasiya yaradır və elə bunu nəzərdə tutur.*" Əslində, bununla Pesca Valentia LTD iki şey əldə etmək istəyirdi:

³⁶ Matej Avbelj, *Supremacy or Primacy of EU Law: (Why) Does it Matter?*, 17 ELJ 744, 750 (2011).

³⁷ *Costa və ENEL*, Avropa Ədalət Məhkəməsi, 6/64 (1964).

³⁸ *Internationale Handelsgesellschaft v. Einfuhr*, Avropa Ədalət Məhkəməsi, 11/70 (1970).

³⁹ *Crotty v. Taoiseach*, Avropa Ədalət Məhkəməsi, 540/87 (1987).

⁴⁰ *Pesca Valentia LTD Aqrar, Qida və Dənizçilik Nazirliyinə qarşı*, 223/86 (1988).

1) Inter alia;

2) Avropa Ədalət Məhkəməsi məsələ ilə bağlı elan verənə qədər ittiham olunan tərəfin barəsində qəbul ediləcək aralıq aktın tətbiqini dayandırmaq.

Adı çəkilən etiraz ittiham elan olunan tərəfə qarşı qəbul edilə biləcək aktların tətbiqini dayandırsa da, İrland Ali Məhkəməsi Pesca Valentia LTD əleyhinə qərar qəbul etdi. Əsas gözə çarpan faktor isə o idi ki, Avropa İttifaqı bu məsələyə qarışmadı, çünki belə qərarın qəbulu həm "ittifaq hüququna hörməti", həm də onu "tanıma"nı özündə ehtiva edirdi.⁴¹

Bu gün nəzər yetirsək, belə bir tendensiya var ki, dövlətdaxili aktlar *direktiv kimi İttifaq aktlarına* təsir etmək üçün irəli sürülür. Lakin İttifaq hüququnun aliliyinə belə təsirin necə olub-olmadığı maraqlı məsələdir. Hamını maraqlandıran suallarından biri də odur ki, *"əgər İttifaq hüququ milli hüququn formasını alsaydı, bu onun üzv dövlətlər üzərindəki aliliyinə təsir edəcək mi? İrland Ali Məhkəməsi bu məsələyə "Meagher və Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi" işində aydınlıq gətirmişdir.*⁴² Hakim John Blayney belə qeyd edirdi: *"İttifaq hüququ formal olsa da, o, milli hüququn tərkib hissəsidir, buna baxmayaraq, İttifaq hüququ öz gücünü, əldə ediləcək nəticələrlə əlaqəli olaraq, üzv dövlətləri təsir dairəsinə alan direktivlərdən əldə edir."*⁴³

C. İrlandiya hüquq sistemi ilə Avropa İttifaqı hüququ arasındakı əlaqənin nəticəsi

Nəticədə onu qeyd etmək gərəkdir ki, burada müyyən dərəcədə mübahisə yarana bilər. Söhbət Avropa İttifaqı hüququ ilə İrlandiyanın milli hüquq sistemi arasında münasibət zamanı yaranan mübahisədən gedir. İrland hüquq sistemi üzərində Avropa İttifaqı hüququnun üstün hüquqi qüvvəyə malik olma və ona effektiv təsiri tendensiyası artmaqda davam edəcək.

Lakin bir çox tədqiqatçının irəli sürdüyü 2-ci tendensiya isə belədir: Avropa İttifaqı hüququnun milli hüquq sistemi üzərində effektivliyinin inkişafı şübhəlidir. Bu fikri təsdiqləyən bir çox tədqiqatçı iki amilə əsaslanır:⁴⁴

a) İrlandiyanın beynəlxalq hüququn ümumi prinsiplərinə əsasən təsis olunması və bu prinsiplərin AI hüququna təsiri;

b) İrlandiyanın konstitusional sistemi.

Amma üzv dövlətlər arasında sərhədlərin aradan qaldırılması, ümumi bazar, eyni valyutadan istifadə və digər bunlara yaxın siyasi amillər İrland

⁴¹Yenə orada.

⁴² Meagher v. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İrland Ali Məhkəməsi (1994).

⁴³ Avropa İttifaqı Sazişi, 22-ci fəsil, mad. 5 (1992).

⁴⁴ Wolfgang Heusel, Applying EU law as national law: enforcing EU law in the courtroom, European Parliament (2014).

hüquq sistemində Avropa İttifaqı hüququnun mövqeyinin inkişafına təsir edir və 1973-cü ildən əvvəlki mövqeyinə qayıtma şanslarını azaldır.

III. Avropa İttifaqı Hüququnun Birbaşa Təsiri və Üzv Dövlətlərin Məhkəmələri

A. Aİ hüququnun birbaşa təsir qüvvəsi prinsipinin üzv dövlətlərin məhkəmələrində tətbiqi

Avropa İttifaqı hüququnun konstitusiyaya səviyyəsinə qalxma müddətində ən vacib prinsiplərdən biri olan **birbaşa təsir qüvvəsi alilik** prinsipi kimi üzv dövlətlərin məhkəmələrinin əməkdaşlığı nəticəsində inkişaf etmiş və etməyə davam edir. Bu prinsip nəticəsində üzv dövlət məhkəmələrinə “*Aİ Məhkəməsi*” statusu verilmiş və onların üzərinə fərdlərin hüquqlarının müdafiə altına alınması vəzifəsi qoyulmuşdur. Bu vəzifənin hüquqi əsası Avropa Ədalət Məhkəməsi tərəfindən müəyyən olunmuşdur. Belə ki, məhkəmə bu vəzifəni Aİ müqaviləsinin (Maastrixt sazişi) 267 və 288-ci maddələri və ayrıca Aİ hüququnun əsas xüsusiyyətləri ilə əsaslandırılmışdır.⁴⁵

Bu hissədə müxtəlif üzv dövlətlərin bu sahədə tətbiq etdiyi qaydalar araşdırılmış, birbaşa təsir qüvvəsi prinsipinin milli hüquq sistemi üzərində necə bir təsiri olduğu qeyd olunmuşdur:

1. Belçika. Aİ-nin yaradıcı üzvlərindən olan Belçikanın Konstitusiyasının 167-ci maddəsinə əsasən, *beynəlxalq müqavilələr yalnız Parlamentin razılığından sonra dövlətdaxili hüquqda xüsusi qüvvəyə malik olur.* Bununla yanaşı, Belçikanın Arbitraj Məhkəməsi dolayı yolla beynəlxalq müqavilələrin Konstitusiyaya uyğunluğunu yoxlamalıdır. Buna baxmayaraq, hər hansı bir beynəlxalq normanın fərdlərə hüquq və vəzifə verib-vermədiyini müəyyən etmə səlahiyyəti bütün Belçika məhkəmələrinə verilib. Bu çərçivədə Parlament tərəfindən razılıq əldə edən beynəlxalq müqavilələr milli hüququn bir parçası halına gəlir və fərdlər tərəfindən dövlətdaxili məhkəmələrdə irəli sürülə bilər. Fərdlər, habelə beynəlxalq normaya zidd olan dövlətdaxili normaların ləğv edilməsini tələb edə bilər və beynəlxalq müqavilələri pozan dövlət orqanı əleyhinə həmin pozuntunun aradan qaldırılması və təzminat iddiası qaldırmaq hüququna malik olur.⁴⁶

Beynəlxalq müqavilələr üçün irəli sürülən *razılıq sistemi* İttifaq müqavilələri üçün də tətbiq olunur. Dolayı yolla qeyd etsək, İttifaq müqavilələrinin Belçika hüquq sistemində birbaşa təsir qüvvəsinə malik olması üçün Parlamentin razılığı lazımdır. Bundan əlavə, Avropa Ədalət Məhkəməsinin Aİ hüququnun birbaşa təsir qüvvəsi ilə bağlı qərarları

⁴⁵ Yuxarıda istinad 2, 169-170 (2019).

⁴⁶ Peter Bursens, *Why Denmark and Belgium have different implementation records: On Transposition Laggards and Leaders in the EU*, 25 Scandinavian Political Studies 173, 173 (2002).

Belçika məhkəmələri tərəfindən mübahisə belə olmadan tətbiq edilir. Görüldüyü kimi, beynəlxalq hüquqla əlaqədar olaraq Belçika məhkəmələrinin ümumi yanaşması onların Aİ hüququnun birbaşa təsir qüvvəsi prinsipini mübahisəsiz qəbul etməsinə gətirib çıxarmışdır. Ayrıca, beynəlxalq müqavilələrin birbaşa təsir qüvvəsinə malik olmadığına dair qərar vermə səlahiyyətinə malik olan Belçika məhkəmələri Aİ hüququnun birbaşa təsir qüvvəsinin təfsiri mübahisə predmeti olduqda mübahisəni Avropa Ədalət Məhkəməsinə göndərməyi qəbul edirlər. Hətta Avropa Ədalət Məhkəməsinin *Van Duyn qərarından öncə* təlimatnamələrin birbaşa təsir qüvvəsini Belçika Dövlət Şurası qəbul edir və tətbiq edirdi.⁴⁷

2. Hollandiya. Birbaşa təsir qüvvəsinin heç bir problem və ya mübahisə olmadan tətbiq olunduğu ölkələrdən biri də Hollandiyadır. Hollandiya Ali Qanunu uzun illər beynəlxalq hüquq və milli hüquq sistemi münasibətlərini tənzimləyən müddəalara yer verməmiş və belə münasibətlər məhkəmə qərarları ilə müəyyən olunmuşdur. Bu sahədə beynəlxalq hüquq normalarının milli hüquq sistemində birbaşa təsiri hüquqi adət kimi qiymətləndirilmişdir. Ayrıca olaraq, dolayı təsir prinsipinin irəli sürdüyü milli hüquq normalarının Aİ hüququ altında şərh və Frankoviç işinin nəticəsi əsasında ortaya çıxan fərqlərin zərərinə görə təzminat ödənilməsi qaydası Hollandiya hüququnda Aİ-dən əvvəl mövcud idi və tətbiq edilirdi. Bu sistem bu gün də ümumi olaraq Beynəlxalq hüquq üçün tətbiq olunmaqdadır. Buna görə də, Hollandiya hüquq sisteminin Aİ hüququnun birbaşa təsir qüvvəsi prinsipindən təsirlənmədiyi deyilir. Buna baxmayaraq, hər hansı bir İttifaq normasının milli hüquq sistemində birbaşa təsir qüvvəsinə malik olması məsələsinin həlli səlahiyyətinin *Avropa Ədalət Məhkəməsinə* aid olması barədə qərar Hollandiya Ali Məhkəməsi tərəfindən 1965-ci ildə verilərək təsdiqlənib, ancaq bu vəziyyət ümumi olaraq beynəlxalq müqavilə normalarına tətbiq olunan sistemdən fərqlənir. Bu səbəblərə görə Hollandiya məhkəmələri həm Avropa Ədalət Məhkəməsi ilə əməkdaşlıq etməkdə istəklidir, həm də Avropa Ədalət Məhkəməsinin qərarlarının tətbiqi məsələsində müsbət mövqe tutur.

3. Almaniya. Beynəlxalq hüquq və milli hüquq arasında münasibətlər baxımından *dualist nəzəriyyəni* əsas götürən ölkələrdən biri də Almaniya. O, birbaşa təsir prinsipini alilik prinsipinə nisbətən daha tez qəbul etmişdir. Avropa İttifaqı hüququ ilə Alman hüququ arasındakı münasibətlərin əksini tapdığı işlərdə Alman Federal Məhkəməsi Aİ hüququnun nə milli hüququn, nə də beynəlxalq hüququn bir parçası olduğunu, onun xüsusi millətüstü xarakterli hüquq sistemi olduğunu qəbul etmiş. Bundan əlavə, Avropa Ədalət Məhkəməsi ilə Alman Federal Məhkəməsi arasında Aİ hüququ ilə əlaqədar uyuşmazlıqların həllində

⁴⁷ Yvonne van Duyn və Home Office, 41-74 (1974).

səlahiyyət bölgüsü və əməkdaşlıq münasibətlərinin olduğunu qeyd etmişdir.

4. Birləşmiş Krallıq. Parlamentin üstünlüyü prinsipinin əsas olduğu Birləşmiş Krallıqda Aİ hüququnun birbaşa təsir qüvvəsi prinsipinin qəbulu çox böyük problem yaratmamışdır, lakin Birləşmiş Krallıqda da əsasən müzakirə mövzusu təlimatnamələrin birbaşa təsiridir. Təlimatnamələrdə şaquli təsiri qəbul edən BK Məhkəmələri üfüqi təsirin Avropa Ədalət Məhkəməsi tərəfindən rədd edilməsini müsbət qarşılamamışdır.⁴⁸

5. Digər üzv ölkələr – Lüksemburq Ali Qanunu beynəlxalq hüquq və milli hüquq münasibətlərini tənzimləyən hər hansı bir normanı özündə ehtiva etmir, lakin beynəlxalq müqavilələrin dövlətdaxili hüquqdakı təsiri ilə əlaqədar məhkəmə qərarlarını nəzərdən keçirsək, qeyd etmək lazımdır ki, Lüksemburq hüquq sistemi *monist nəzəriyyəni* mənimsəmişdir. Belə ki, 1960-cı illərdən başlayaraq Lüksemburq məhkəmələri qərarlarında Aİ hüququnun birbaşa təsir qüvvəsi prinsipini qəbul etmişdir. *Monist nəzəriyyəsinin* mənimsəndiyi İspaniya, Portuqaliya və Yunanıstanda da birbaşa təsir prinsipinin qəbulunda, ali qanun normalarının da müsbət təsiri ilə, hər hansı bir problem yaranmamışdır. Yunanıstan Ali Qanununun 28-ci maddəsinə görə, beynəlxalq müqavilələr dövlətdaxili hüquqda birbaşa tətbiq edilməkdə və milli hüquq normaları qarşısında aliliyə malikdir. İspaniya Ali Qanunun 96-cı maddəsi də buna bənzər bir sistemi mənimsəməkdə və beynəlxalq müqavilələrin rəsmi qəzetdə yayımlanmaq şərti ilə dövlətdaxili hüququn bir parçası halına gəldiyini qeyd edir.⁴⁹ Eyni şəkildə Portuqaliya Ali Qanununun 8-ci maddəsi də müvafiq qaydada bağlanmış beynəlxalq müqavilələrin rəsmi qəzetdə yayımlanmaq şərti ilə milli hüququn bir parçası halına gəldiyini özündə əks etdirir. Yenə eyni maddəyə görə, Portuqaliyanın üzv olduğu beynəlxalq quruluşların səlahiyyətli orqanları tərəfindən qəbul edilən hüquqi normalar Portuqaliya hüquq sistemində hər hansı bir hüquqi fəaliyyət olmadan təsirli olmaqdadır.⁵⁰

B. Aİ hüququnun birbaşa təsir qüvvəsi prinsipinin üzv dövlətlərin məhkəmələrində tətbiqinin nəticələri

Avropa Ədalət Məhkəməsinin birbaşa təsir prinsipi ilə əlaqədar qərarları nəticəsində fiziki və ya hüquqi şəxslərin üzv dövlət hökumətlərinin və ya səlahiyyətli şəxslərinin Aİ hüququndan qaynaqlanan öhdəliklərini pozduqları və ya təlimatnamələri gərəkdiyi şəkildə milli hüquqa daxil etmədikləri əsası ilə iddia irəli sürmək hüququ tanınır. Dolaylı təsir prinsipi

⁴⁸ Paul Craig, Sovereignty of the United Kingdom after Factortame, 9 YEL 221, 221 (1991).

⁴⁹ Alonso Garcia, *The Spanish Constitution and the European Constitution: The Script for a Virtual Collision and Other Observations on the Principle of Primacy*, 6 German Law Journal 1001, 1001 (2005).

⁵⁰ Yuxarıda istinad 2, 153-165.

nəticəsində isə, dövlət hakimləri milli hüquq normalarını Aİ hüququ ilə bağlı şəkildə təfsir edərək, lazım gələrsə və mümkündürsə, yenidən onu formulə etmək vəzifəsi daşıyırlar. Bu şəkildə yenidən formulə edilən dövlətdaxili normaların fərdlər arası uyumsuzluqlara tətbiq edilməsi irəli sürülərək, birbaşa təsir anlayışının təsir dairəsi genişləndirməyə çalışılmışdır. Bütün bunlara əlavə olaraq, Avropa Ədalət Məhkəməsinin *1991-ci ildə Frankoviç işində* verdiyi qərarı ilə fərdlər dövlətin hər hansı bir təlimatnaməni dövlətdaxili hüquqa keçirməməsindən ortaya çıxan zərərlərinin üzv dövlət hökumətləri tərəfindən təzminat verilməsini tələb edə bilmə hüququ əldə etmişdirlər.⁵¹

Ortaya qoyulan bu hüquqi portret Avropa Ədalət Məhkəməsi – dövlətdaxili məhkəmələr əməkdaşlığı nəticəsində inkişaf etmişdir. Bu əməkdaşlıq vasitəsilə Avropa Ədalət Məhkəməsi birbaşa təsir prinsipinin hüquqi çərçivəsini yaratmış, tətbiq olunmasını isə Milli Məhkəmələrə həvalə etmişdir. Dolayısı ilə Avropa Ədalət Məhkəməsinin irəli sürdüyü nəzəri sistemin tətbiqi və təsiri milli məhkəmələrlə bağlıdır. Milli Məhkəmələr və Avropa Ədalət Məhkəməsi əməkdaşlığı 2 cür münasibət yaratmaq üçün əlverişlidir:

- 1) **İyerarxik münasibət;**
- 2) **Əməkdaşlıq münasibəti.**

Nəzəri çərçivənin Avropa Ədalət Məhkəməsi tərəfindən ortaya atılması ilk anda *iyerarxik bir münasibətin* varlığı görünümünü verə bilər. Lakin milli məhkəmələrin qərarlarının AƏM tərəfindən təsdiqlənməsi və ya yoxlanılmasına əsas verə biləcək bir sistem yoxdur. Ona görə də, AƏM milli məhkəmələrin birbaşa təsir anlayışının tələblərini yerinə yetirib-yetirmədiyini yoxlamaq və ya bu tələblərə zidd olan qərarları rədd edə bilmə hüququna sahib deyildir. Burada tək alternativ Komissiyanın Aİ hüququna uyğun davranmayan dövlət əleyhinə Avropa Ədalət Məhkəməsi nəzdində pozuntu iddiası qaldırmasıdır, ancaq AƏM qərarlarının milli məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilməməsi əsası ilə AƏM-in qarşısına gətirilmiş hər hansı bir pozuntu iddiası olmamışdır.

Üzv dövlətlərin bu prinsipi tətbiqindən görünür ki, bu münasibətlər, alilik⁵² prinsipinin əksinə, mühüm problemlər yaranmadan həyata keçirilib. Monist nəzəriyyəni mənimsəyən *Belçika, Hollandiya, İspaniya, Portuqaliya, Yunanıstan və Lüksemburqda* dövlətin Ali Qanunu və Məhkəmə sayəsində Aİ hüququnun birbaşa təsir prinsipi heç bir problem olmadan qəbul edilmişdir. Bu ölkələrin beynəlxalq hüquqa yaxınlaşmaları da bu məsələyə təsir

⁵¹ Yuxarıda istinad 25.

⁵² Bu, Avropa Ədalət Məhkəməsinin presedent hüququndan irəli gəlir ki, Avropa İttifaqı hüququnun üstünlüyü Cəmiyyət hüququnun əsas prinsipidir. Avropa Ədalət Məhkəməsinə görə, bu prinsip Avropa İttifaqının spesifik təbiətinə xasdır. Bu yaradılmış presedentdən öncə ilk məhkəmə qərarı zamanı (*Costa / ENEL*, 15 iyul 1964) Konstitusiya Sazişində aliliyə əhəmiyyət verilməmişdi. Bu gün də belədir, lakin alilik prinsipinin gələcək sazişlərə daxil edilməməsi heç bir şəkildə prinsipin mövcudluğunu və Avropa Məhkəməsinin mövcud presedent hüququnu dəyişdirə bilməz.

etmişdir. Ən əsas da Belçika və Hollandiyada beynəlxalq hüquq qaydaları üçün də dolayı təsirin qəbul edilmiş olması və dövlətin beynəlxalq müqavilələrin müddəalarını pozması halında fərdlərə təzminat ödəmə öhdəliyi prinsipinin varlığı Aİ hüququnun birbaşa təsirinə və milli hüquqda hər hansı bir dəyişikliyə gərək qalmadan qəbuluna gətirib çıxarmışdır. Dualist nəzəriyyəni mənimsəyən üzv dövlətlərdə də Aİ hüququnun birbaşa təsir prinsipi məsələsində problem yaşanmamışdır, ancaq bu prinsipin qəbulu üzv dövlətlərin çoxunun hüquq sistemində dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Əsasən də, dolayı təsir və dövlətin fərdlərə qarşı təzminat öhdəliyi prinsipləri bir çox üzv dövlətin hüquq sistemində yeni dəyişikliklərə gətirib çıxarmışdır, lakin bununla yanaşı, Danimarka və Finlandiya kimi dövlətlər bu nəzəriyyəyə əsaslanmasına baxmayaraq, müvafiq məsələləri qəbul edərkən öz hüquq sistemində dəyişikliklər etmək ehtiyacı duymamışdır.

Nəticə

İlkin nəticəyə gələ bilərik ki, milli və konstitusiya məhkəmələri Avropa İttifaqı hüququnun aliliyini yalnız milli konstitusiya və fərdlərin həmin konstitusiyada nəzərdə tutulan hüquqlarının qorunmasına xələl gətirmədiyi təqdirdə qəbul edir. Bu halda Konstitusiya məhkəmələri yerli konstitusiyalarını onlara uyğun olmayan Avropa İttifaqı hüququna qarşı qorumaq və ya Avropa İttifaqı hüququnu öz konstitusiyalarına uyğun olaraq nəzərdən keçirmək üçün öz hüquqlarından istifadə edəcəklər.

Digər tərəfdən isə, ən azı hakimlərin nəzərində, Belçika kimi bir neçə dövlətin qeyd-şərtsiz olaraq Avropa İttifaqı hüququnu qəbul etdiyi görünür, bu da onların konstitusiyalarının daha əsnək olmasından irəli gəlir. Halbuki Lizbon Müqaviləsi ilə əlaqədar işlərin çox olması, konstitusiya məhkəmələrinin milli konstitusiyalara və ya suverenliklərinə maneə yarada biləcək kimi görünən hər hansı bir səlahiyyətin ötürülməsini nəzərə alma meylini təsdiqləyir. Buna baxmayaraq, *Van Gend en Loos* və *Costa v. ENEL* işlərindən məlumdur ki, səlahiyyətlər yalnız məhdud sahələrdə köçürülür və konstitusiya məhkəmələri tamamilə aydın şəkildə qeyd etmişdir ki, bütövlükdə səlahiyyət transferi həyata keçirilmir. Buna baxmayaraq, sağlam olmayan yeni üzv ölkələrdəki Avropa İttifaqını tam qəbul etməmə doktrinası bu üzv dövlətlərdə demokratiyaya və yeni əldə edilmiş hüquq və azadlıqlara qısqançlıqla yanaşma və diqqətlə araşdırmadan səlahiyyətləri ötürməyə hazır olmamaları ilə əlaqələndirilir.

Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, Avropa İttifaqının fəaliyyəti Sazişinin 267-ci maddəsinə əsasən, ilkin qərar proseduruna əsasən Ədalət Məhkəməsinə müraciət edildiyi halda, əgər konstitusiya məhkəməsinə gəlmədən öncə ortaya çıxan konflikti neytrallaşdırmaq üçün Ədalət Məhkəməsinə icazə verilərsə, alilik prinsipinin üzv dövlət tərəfindən birbaşa rədd edilməsinin qarşısını almaq mümkün olacaqdır.

Nəticə etibarilə, Avropa İttifaqı hüququ ittifaq səviyyəsində əsas təsirə malikdir. Üzv dövlətlərdə eyni şəkildə tətbiq olunur və üzv dövlətlər Avropa İttifaqı hüququnun tənzimlədiyi məsələlər üzrə qəbul etdiyi aktların tətbiqinə mənfi təsir edəcək hərəkətlər etməməlidirlər. Avropa İttifaqı hüququnun tənzimlədiyi məsələlər üzrə qəbul etdiyi aktların milli hüquqa uyğunlaşdırılmasına ehtiyacı olmamaqla yanaşı, tam əksinə, üzv dövlətlərin öz daxili qanunvericiliklərini Avropa İttifaqı hüququna uyğunlaşdırmasına ehtiyac vardır.